ROSSIYA IMPERIYASINING QO‘QON XONLIGIGA QARSHI HARBIY HARAKATLARI

Shermamatova So’g’diyona Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali “Tarix” yo’nalishi 3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Rossiya imperiyasining Qo‘qon xonligiga qarshi olib borgan harbiy harakatlari, ularning asosiy sabablari va tarixiy oqibatlari yoritilgan. XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyoni bosib olishga qaratilgan mustamlakachilik siyosati kuchaydi. Natijada Qo‘qon xonligi bilan Rossiya imperiyasi o‘rtasidagi munosabatlar keskinlashib, harbiy to‘qnashuvlar yuzaga keldi. Maqolada Rossiya qo‘shinlarining Qo‘qon xonligi hududlariga yurishlari, Toshkentning bosib olinishi, xonlikning siyosiy va harbiy ahvoli hamda Qo‘qon xonligining tugatilish jarayoni tahlil qilinadi. Shuningdek, mazkur harbiy harakatlarning xonlik aholisi hayotiga, siyosiy mustaqilligiga va O‘rta Osiyo tarixiy taraqqiyotiga ko‘rsatgan ta’siri bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: Rossiya imperiyasi, Qo‘qon xonligi, harbiy harakatlar, mustamlakachilik siyosati, Toshkent, Turkiston general-gubernatorligi, Xudoyorxon, Po‘latxon qo‘zg‘oloni, Farg‘ona viloyati, O‘rta Osiyo.

Annotation

This article examines the military campaigns of the Russian Empire against the Kokand Khanate, focusing on their main causes and historical consequences. In the second half of the nineteenth century, the Russian Empire intensified its colonial policy aimed at conquering Central Asia. As a result, relations between the Russian Empire and the Kokand Khanate became increasingly tense, leading to military conflicts. The article analyzes the Russian army’s campaigns into the territories of the Kokand Khanate, the capture of Tashkent, the political and military situation of the

khanate, and the process of its eventual abolition. It also discusses the impact of these military campaigns on the lives of the local population, the political independence of the khanate, and the historical development of Central Asia.

Keywords: Russian Empire, Kokand Khanate, military campaigns, colonial policy, Tashkent, Turkestan Governor-Generalship, Khudoyar Khan, Pulat Khan uprising, Fergana Region, Central Asia.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются военные действия Российской империи против Кокандского ханства, их основные причины и исторические последствия. Во второй половине XIX века Российская империя усилила колониальную политику, направленную на завоевание Средней Азии. В результате отношения между Российской империей и Кокандским ханством обострились, что привело к военным столкновениям. В статье анализируются военные походы российских войск на территорию Кокандского ханства, взятие Ташкента, политическое и военное положение ханства, а также процесс его ликвидации. Кроме того, освещается влияние военных действий на жизнь местного населения, политическую независимость ханства и историческое развитие Средней Азии.

Ключевые слова: Российская империя, Кокандское ханство, военные действия, колониальная политика, Ташкент, Туркестанское генерал-губернаторство, Худояр-хан, восстание Пулат-хана, Ферганская область, Средняя Азия

KIRISH

XIX asr O‘rta Osiyo tarixida siyosiy o‘zgarishlar, davlatlar o‘rtasidagi kurashlar va Rossiya imperiyasining bosqinchilik yurishlari bilan ajralib turadi. Bu davrda O‘rta Osiyoda Buxoro amirligi, Xiva xonligi va Qo‘qon xonligi kabi mustaqil davlatlar mavjud bo‘lgan. Ularning hududlari tabiiy boyliklari, dehqonchilik imkoniyatlari, savdo yo‘llari va strategik joylashuvi bilan Rossiya imperiyasining e’tiborini tortgan.

Rossiya imperiyasi XVIII asr oxiri va XIX asr davomida o‘z hududlarini kengaytirishga, yangi bozorlarni egallashga hamda Osiyodagi siyosiy ta’sirini kuchaytirishga intildi. Ayniqsa, XIX asrning birinchi yarmidan boshlab O‘rta Osiyoni bosib olish Rossiya tashqi siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bu jarayonda Qo‘qon xonligi Rossiya imperiyasining asosiy nishonlaridan biri bo‘ldi.

Qo‘qon xonligi XVIII asr boshlarida Farg‘ona vodiysida shakllangan bo‘lib, XIX asrga kelib o‘z hududini kengaytirgan va mintaqadagi muhim siyosiy kuchlardan biriga aylangan edi. Xonlik tarkibiga Farg‘ona vodiysi, Toshkent, Chimkent, Turkiston va boshqa hududlar turli davrlarda kirgan. Biroq ichki siyosiy nizolar, taxt uchun kurashlar, hukmdorlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar va xalq noroziliklari davlatning harbiy-siyosiy qudratini zaiflashtirdi.

Rossiya imperiyasi ushbu vaziyatdan foydalanib, Qo‘qon xonligiga qarshi bir qator harbiy yurishlarni amalga oshirdi. XIX asrning 50–60-yillarida Oqmachit, To‘qmoq, Pishpak, Avliyoota, Turkiston, Chimkent va Toshkent kabi strategik hududlar uchun janglar olib borildi. Ayniqsa, 1865-yilda Toshkentning Rossiya qo‘shinlari tomonidan egallanishi xonlikning siyosiy va iqtisodiy ahvoliga katta ta’sir ko‘rsatdi.

1867-yilda Turkiston general-gubernatorligining tashkil etilishi Rossiya imperiyasining mintaqadagi mustamlakachilik boshqaruvini mustahkamladi. Keyingi yillarda Qo‘qon xonligining ichki zaifligi va xalq qo‘zg‘olonlari uning yanada kuchsizlanishiga olib keldi. Nihoyat, 1876-yilda Rossiya imperiyasi Qo‘qon xonligini rasman tugatib, uning hududida Farg‘ona viloyatini tashkil etdi.

Ushbu mavzuni o‘rganish Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyoga yurishlari sabablarini, harbiy harakatlarning borishini, Qo‘qon xonligining mag‘lubiyatga uchrash omillarini va bosib olishning tarixiy oqibatlarini chuqur anglash imkonini beradi. Qo‘qon xonligi XVIII asr boshlarida Farg‘ona vodiysida shakllandi. Uning tashkil topishi Ming urug‘i vakillarining siyosiy hokimiyatni qo‘lga olishi bilan

bog‘liq. Dastlab Shohruxbiy hukmronligi davrida xonlikning siyosiy asoslari yaratildi. Keyinchalik Abdurahimbiy, Abdulkarimbiy va boshqa hukmdorlar davrida davlat hududi kengayib bordi.

Qo‘qon shahri xonlikning siyosiy, iqtisodiy va madaniy markaziga aylandi. Farg‘ona vodiysining unumdor yerlari dehqonchilik, bog‘dorchilik va hunarmandchilik rivojlanishiga imkon yaratdi. Xonlikda paxta, g‘alla, meva-sabzavot yetishtirilar, ipakchilik va to‘qimachilik rivojlangan edi.

Qo‘qon xonligi geografik jihatdan muhim hududda joylashgan bo‘lib, Sharqiy Turkiston, Buxoro amirligi, Qashqar va boshqa mintaqalar bilan savdo aloqalarini olib borgan. Toshkent esa savdo yo‘llari kesishgan yirik iqtisodiy va strategik markaz hisoblangan.

XIX asrning birinchi yarmida xonlik hududlari kengaydi. Olimxon va Umarxon kabi hukmdorlar davlatning siyosiy mavqeini oshirishga harakat qildilar. Biroq keyinchalik hukmdorlar o‘rtasidagi nizolar, saroy fitnalari va markaziy hokimiyatning zaiflashuvi davlatning mudofaa imkoniyatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

XIX asr o‘rtalarida Qo‘qon xonligida siyosiy beqarorlik kuchaydi. Taxt uchun kurashlar, amaldorlarning o‘zaro raqobati va ayrim viloyat hokimlarining mustaqillikka intilishi markaziy hokimiyatni zaiflashtirdi.

Xudoyorxon bir necha marta taxtga kelgan hukmdor bo‘lib, uning hukmronligi davrida davlat ichidagi ziddiyatlar kuchaydi. Soliqlarning og‘irligi, ayrim amaldorlarning zo‘ravonligi va xalq manfaatlarining yetarlicha himoya qilinmasligi noroziliklarni keltirib chiqardi.

Qo‘qon xonligining zaiflashishiga quyidagi omillar sabab bo‘ldi:

Taxt uchun kurashlar va saroy to‘ntarishlari.

Markaziy hokimiyat bilan mahalliy hokimlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar.

Aholiga tushadigan soliq va majburiyatlarning og‘irligi.

Harbiy kuchlarning yagona boshqaruv ostida yetarlicha birlashmaganligi.
Rossiya imperiyasining zamonaviy qurol-yarog‘ va harbiy tashkilotga ega bo‘lishi.

Shu bilan birga, Qo‘qon xonligining harbiy kuchlari butunlay zaif bo‘lmagan. Xonlik qo‘shinlari ayrim janglarda qarshilik ko‘rsatgan, mahalliy aholi esa o‘z hududlarini himoya qilishda faol qatnashgan. Ammo uzoq davom etgan siyosiy nizolar tashqi dushmanga qarshi umumiy mudofaani tashkil etishni qiyinlashtirdi.

Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyoga intilishi bir necha siyosiy va iqtisodiy omillar bilan izohlanadi. Birinchidan, imperiya yangi savdo bozorlarini egallashni va Rossiyada ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlarini sotish imkoniyatlarini kengaytirishni istardi. Ikkinchidan, O‘rta Osiyoning paxta, ipak va boshqa xomashyo mahsulotlari Rossiya iqtisodiyoti uchun muhim edi.

Uchinchidan, Rossiya imperiyasi janubiy chegaralarida o‘z ta’sirini mustahkamlash va strategik hududlarni nazorat qilishga intildi. To‘rtinchidan, XIX asrda Rossiya va Buyuk Britaniya o‘rtasida Osiyodagi siyosiy ta’sir uchun raqobat kuchaydi. Tarixda bu raqobat ko‘pincha **“Katta o‘yin”** deb ataladi.

Rossiya imperiyasi harbiy istehkomlar qurish, qo‘shinlarni bosqichma-bosqich janubga siljitish va muhim shaharlarni egallash orqali o‘z maqsadlariga erishishga harakat qildi. Qo‘qon xonligining hududlari Rossiyaning Sibir va Yettisuv tomondan O‘rta Osiyoga kirib borishi uchun muhim yo‘nalishlardan biri edi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Rossiya imperiyasining Qo‘qon xonligiga qarshi harbiy harakatlari XIX asrning ikkinchi yarmida O‘rta Osiyo tarixida muhim o‘rin egallaydi. Ushbu harbiy yurishlar Rossiya imperiyasining mintaqada o‘z hukmronligini kengaytirish, yangi hududlarni egallash va iqtisodiy-siyosiy manfaatlarini mustahkamlash maqsadlari bilan bog‘liq edi. Qo‘qon xonligining geografik joylashuvi, unumdor yerlari va muhim savdo yo‘llari Rossiya imperiyasining alohida e’tiborini tortgan.

Rossiya qo‘shinlarining 1853-yilda Oqmachit qal’asini egallashi, 1864-yilda Avliyoota, Turkiston va Chimkent yo‘nalishidagi harbiy yurishlari hamda 1865-yilda Toshkentning bosib olinishi Qo‘qon xonligining siyosiy va harbiy mavqeini keskin zaiflashtirdi. 1867-yilda Turkiston general-gubernatorligining tashkil etilishi esa Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyodagi mustamlakachilik boshqaruvini mustahkamladi.

Qo‘qon xonligining mag‘lubiyatga uchrashida faqat Rossiya qo‘shinlarining harbiy ustunligi emas, balki xonlik ichidagi siyosiy nizolar, taxt uchun kurashlar, iqtisodiy qiyinchiliklar va xalq noroziligi ham muhim rol o‘ynadi. Bu omillar davlatning tashqi bosqinga qarshi birlashgan holda kurash olib borishini qiyinlashtirdi.

1875–1876-yillardagi siyosiy voqealar va harbiy to‘qnashuvlar natijasida Qo‘qon xonligi 1876-yil fevral oyida rasman tugatildi. Uning hududida Farg‘ona viloyati tashkil etilib, Rossiya imperiyasining Turkistondagi boshqaruv tizimiga qo‘shildi. Natijada xonlikning siyosiy mustaqilligi barham topdi, mahalliy aholining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida esa jiddiy o‘zgarishlar yuz berdi.

Umuman olganda, Rossiya imperiyasining Qo‘qon xonligiga qarshi harbiy harakatlarini o‘rganish O‘rta Osiyoning mustamlakachilik davri tarixini chuqur anglashga yordam beradi. Ushbu tarixiy jarayon mahalliy davlatlarning mustaqilligini saqlab qolishda siyosiy birlik, kuchli boshqaruv va mudofaa tizimining naqadar muhim ekanini ko‘rsatadi. Qo‘qon xonligining taqdiri esa xalqimiz tarixida mustaqillik, ozodlik va milliy davlatchilikning qadrini namoyon etuvchi muhim saboqlardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ziyoyev H. *Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash*. — Toshkent: Sharq, 1998.
2. Bobobekov H. N. *Qo‘qon tarixi*. — Toshkent: Fan, 1996.

3. *O‘zbekistonning yangi tarixi*. Birinchi kitob: *Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida*. — Toshkent: Sharq, 2000.

4. Jo‘rayev N., Fayzullayev T. *O‘zbekiston tarixi*. — Toshkent.

5. Sagdullayev A. S. va boshqalar. *O‘zbekiston tarixi: davlat va jamiyat taraqqiyoti*. — Toshkent.

6. Norqulov N., Jabborov I. *O‘zbekiston tarixi*. — Toshkent.

7. *O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi*. “Qo‘qon xonligi”, “Xudoyorxon”, “Turkiston general-gubernatorligi” maqolalari. — Toshkent.

8. Xudoyqulov M. va boshqalar. *O‘zbekiston tarixi (XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlari)*. — Toshkent.

https://uzsmart.uz/encyclopedia/

https://ziyonet.uz/

https://natlib.uz/